

The background of the cover features several colorful paper cutouts of people holding hands in a circle. In the foreground, a person with red hair is seated in a wheelchair with a large, colorful, sunburst-patterned wheel. Other people in various colors (purple, yellow, blue, green, red) are standing around, holding hands. The scene is set against a plain white background.

Inclusie: een kwestie van attitudes?

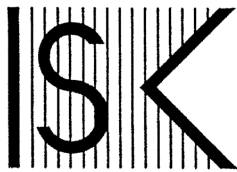
Onderzoek naar de acceptatie van leerlingen met leerlinggebonden financiering in het reguliere basisonderwijs

Anke A. de Boer

Inclusie: een kwestie van attitudes?

**Onderzoek naar de acceptatie van leerlingen met leerlinggebonden
financiering in het reguliere basisonderwijs**

Anke A. de Boer

ISBN: 978-90-5963-066-6

NUR: 848

© 2012 Stichting Kinderstudies & A.A. de Boer

Stichting Kinderstudies

Grote Kruisstraat 2/1

9712 TS Groningen

Email: b.f.van.der.meulen@rug.nl

Website: www.stichting-kinderstudies.nl

Omslag: www.istockphoto.com

Lay-out omslag: Ridderprint BV

Drukwerk: Ridderprint BV

Inhoudsopgave

Inleiding	1
Het meten van acceptatie.....	4
De acceptatie van leerlingen met LGF	6
De gevolgen van afwijzing.....	8
Het meten van attitude	9
De attitude van leerkrachten, ouders en klasgenoten.....	10
Factoren die de acceptatie van leerling met LGF beïnvloeden.....	13
Aspecten die de acceptatie van leerlingen met LGF verbeteren.....	14
Wat kunt u zelf doen?	16
Samenvatting.....	18
Vragen of meer informatie.....	19
Literatuurverwijzingen	20

Inleiding

Het onderwijs in Nederland is er steeds meer op gericht om ook leerlingen met beperkingen onderwijs op maat te bieden in de reguliere (basis)school. Door de invoering van de leerlinggebonden financiering (LGF) is het mogelijk geworden om leerlingen met zintuigelijke-, lichamelijke- of verstandelijke beperkingen of psychiatrische problemen in het reguliere onderwijs op te nemen. Deze ontwikkeling wordt vaak aangeduid met 'inclusief onderwijs' en verwijst naar het handhaven van leerlingen met beperkingen in het reguliere onderwijs, in plaats van hen te verwijzen naar speciaal onderwijs.

Definitie van inclusief onderwijs

Een volledige en actieve deelname van elke leerling in het reguliere onderwijs, zodanig dat elke leerling zich volwaardig en geaccepteerd voelt in de school.

In Nederland was het lange tijd ondenkbaar om leerlingen met beperkingen in het reguliere onderwijs op te nemen. Deze leerlingen volgden vooral onderwijs aan speciale scholen, waardoor ze minder contacten konden opdoen met hun leeftijdsgenoten zonder beperkingen. Speciale scholen staan immers vaak niet in de buurt, waardoor deze leerlingen meer moeten reizen en het contact met buurtgenoten verliezen.

Een belangrijke gedachte achter 'inclusief onderwijs' is het belang van *acceptatie* van leerlingen met een beperking in de reguliere klas. Leerlingen met een beperking hebben meer mogelijkheden voor sociale contacten op een reguliere school dan in het speciaal onderwijs. De grote meerderheid vindt inderdaad sociale aansluiting bij klasgenoten in het regulier onderwijs. Voor deze leerlingen lijkt inclusief onderwijs een succes te zijn. Echter, een deel van de leerlingen met beperkingen wordt niet volledig geaccepteerd door klasgenoten. Dit is een zorgelijke constatering, want afwijzing door klasgenoten kan leiden tot aanpassingsproblemen, lage leerprestaties en psychosociale problemen op lange termijn.

Waardoor het komt dat bepaalde leerlingen met beperkingen moeilijk worden geaccepteerd door hun klasgenoten is onbekend. Er wordt verondersteld dat de *attitudes* van direct betrokkenen, zoals leerkrachten, ouders en klasgenoten, hiermee te maken hebben. Bewijs voor deze veronderstelling is er tot op heden niet. Daarnaast is het onduidelijk of er

andere factoren zijn die van invloed zijn op de acceptatie van leerlingen met beperkingen in de reguliere klas.

Definitie van acceptatie in deze brochure

Acceptatie verwijst naar het wel of niet vrienden willen zijn van een reguliere leerling met een klasgenoot met een beperking.

Definitie van attitude in deze brochure

Attitude verwijst naar iemands houding (overtuiging, gevoel en/of bereidheid) ten aanzien van een kind met een beperking in het reguliere onderwijs.

Om meer inzicht te krijgen in de acceptatie van leerlingen met beperkingen en de factoren die hier invloed op hebben, is de afgelopen jaren een onderzoek uitgevoerd vanuit de afdeling Orthopedagogiek van de Rijksuniversiteit Groningen. Het onderzoek richtte zich op:

- 1) De *acceptatie* van leerlingen met LGF in de groepen 5, 6, 7 en 8 van het regulier onderwijs. Het onderzoek richtte zich op leerlingen met een cluster 4 indicatie¹ (voornamelijk leerlingen met de diagnose Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD) of Autisme Spectrum Stoornissen (ASS)) in het reguliere basisonderwijs.
- 2) De *attitude* van leerkrachten, ouders en klasgenoten ten opzichte van leerlingen met een cluster 4 indicatie.
- 3) De invloed van *attitude* (en andere factoren) op de *acceptatie* van leerlingen met een cluster 4 indicatie in het reguliere basisonderwijs.

In totaal hebben ongeveer 50 leerkrachten, 600 ouders en 1100 leerlingen meegedaan aan het onderzoek.

¹ Met de invoering van de Wet op de Expertise Centra in 2003 is het speciaal onderwijs in Nederland verdeeld in vier clusters, namelijk: cluster 1= leerlingen met visuele beperkingen, cluster 2= leerlingen met auditieve beperkingen en spraak- taalmoeilijkheden, cluster 3= leerlingen met verstandelijke- en/of lichamelijke beperkingen en cluster 4= leerlingen met gedragsproblemen en/of psychiatrische problematiek.

Doel van deze brochure

Het doel van deze brochure is informatie te verstrekken aan professionals die betrokken zijn bij het onderwijs aan basisschoolleerlingen (zoals orthopedagogen, psychologen, intern begeleiders, onderwijskundigen, onderwijsdirecteuren en leerkrachten) over de uitkomsten van onderzoek naar:

- De *acceptatie* van leerlingen met een cluster 4 indicatie in het reguliere basisonderwijs;
- De *attitude* van leerkrachten, ouders en klasgenoten ten opzichte van leerlingen met een cluster 4 indicatie;
- De invloed van *attitude* (en andere factoren) op de *acceptatie* van leerlingen met een cluster 4 indicatie.

We hopen dat de informatie die we verstrekken herkenbaar is in uw eigen (onderwijs)praktijk en het inzicht geeft in de moeilijkheden die sommige leerlingen met LGF ervaren in de reguliere klas.

Daarnaast hopen we door deze brochure extra aandacht te geven aan het thema '*acceptatie van leerlingen met een beperking in het reguliere onderwijs*'. Tevens hopen we u door deze brochure handvatten te geven om stappen te zetten wanneer u moeilijkheden in de acceptatie van leerlingen met beperkingen herkent.

Het meten van acceptatie

Om de acceptatie en vriendschappen van leerlingen met LGF door klasgenoten in kaart te brengen, hebben we gebruik gemaakt van de zogeheten 'nominatieprocedure'.

Het meten van acceptatie en vriendschappen

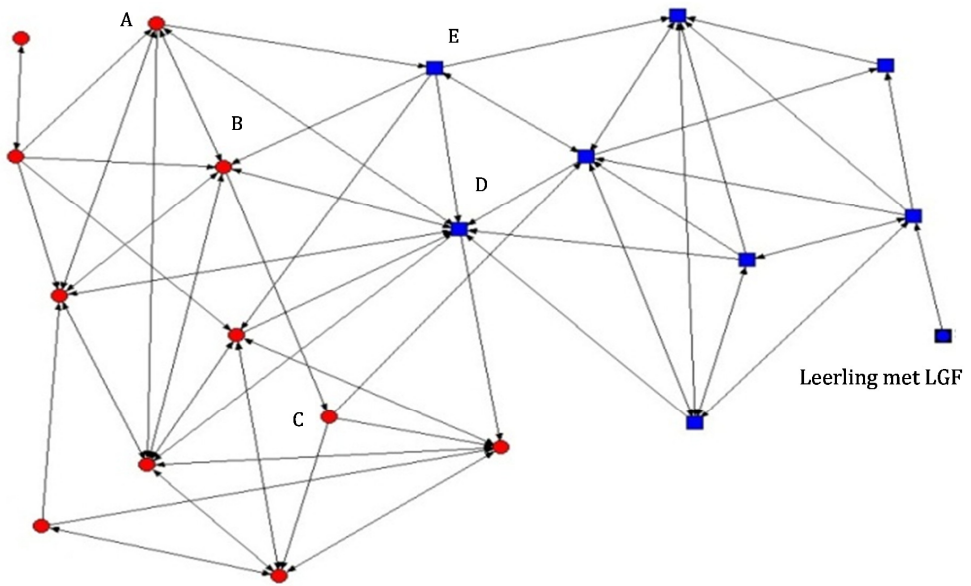
In onderzoek naar acceptatie en vriendschappen van leerlingen wordt vaak gebruik gemaakt van de nominatieprocedure. Dit is een procedure waarin de onderzoeker een schriftelijke vraag stelt aan (alle) leerlingen die ingaat op de sociale relaties in de klas. Een voorbeeld van een dergelijke vraag is:

*Wie zijn je beste vrienden/vriendinnen in de klas?
Je mag maximaal 5 namen opschrijven, maar minder is ook goed!*

De bovenstaande vraag geeft informatie over het aantal ontvangen nominaties van alle leerlingen. Bijvoorbeeld: in een klas van 20 leerlingen kan elke leerling maximaal 19 keer (20- zichzelf) genomineerd worden. Dit geeft inzicht in de **acceptatie** van de leerlingen in de klas. Het aantal ontvangen nominaties van de leerlingen *met* LGF en leerlingen *zonder* LGF wordt vervolgens met elkaar vergeleken. Daarnaast geeft de vraag informatie over de (wederzijdse) **vriendschappen** van de leerlingen. Hiervan is sprake als twee leerlingen elkaar nomineren als vriend. Bij een maximum van vijf nominaties (zie kader hierboven), kan een leerling dus maximaal vijf wederzijdse vrienden in de klas hebben.

De antwoorden van de leerlingen op de vraag 'wie zijn je beste vrienden/vriendinnen in de klas' kunnen omgezet worden in een sociogram². Een sociogram is een figuur waarin de sociale relaties in een klas visueel zijn weergegeven (zie figuur 1).

²Via de website www.sometics.nl kunt u zelf een soortgelijk figuur maken van uw klas.

Figuur 1. Sociogram waarin de acceptatie en de wederzijdse vrienden van de leerlingen in de klas zijn weergegeven.

Legenda van het sociogram

- Een uitgaande pijl geeft aan wie de leerling gekozen heeft als vriend. Leerling E kiest bijvoorbeeld leerling B als vriend.
- ← Een binnenkomende pijl geeft aan dat de leerling gekozen is als vriend. Leerling C wordt bijvoorbeeld door leerling B gekozen als vriend (gebruikt als maat voor acceptatie).
- ↔ Geeft een wederzijdse vriendschap weer. Bij de leerlingen A & B en B & D is er bijvoorbeeld sprake van een wederzijdse vriendschap.
- Meisje
- Jongen

Uitleg over het sociogram

Acceptatie

Leerling B en leerling D hebben veel inkomende pijlen. Dit betekent dat zij vaak genomineerd zijn door andere leerlingen als vriend en zij in hoge mate geaccepteerd worden (dit zijn tevens de meest populaire leerlingen in de klas).

Wederzijdse vrienden

Leerling A heeft in totaal vier uitgaande pijlen. Dit betekent dat zij vier klasgenoten heeft genomineerd als vriend(in). Drie van deze leerlingen hebben haar ook gekozen als vriendin, wat zichtbaar wordt door de drie binnenkomende pijlen. Leerling A wordt dus door deze klasgenoten geaccepteerd. Omdat leerling A deze klasgenoten ook heeft gekozen als vriend, geven de drie pijlen ook aan dat er sprake is van een wederzijdse vriendschap tussen deze leerlingen.

Afgewezen leerling

De leerling met LGF heeft één klasgenoot genomineerd als vriend, maar deze leerling heeft hem niet gekozen als vriend. Dat betekent dat de leerling met LGF niet geaccepteerd is en geen wederzijdse vrienden heeft in de klas. Dit is zorgelijk, omdat verondersteld wordt dat het hebben van één vriend in de klas een beschermende factor kan zijn voor negatieve gevolgen, zoals psychische problemen op latere leeftijd.

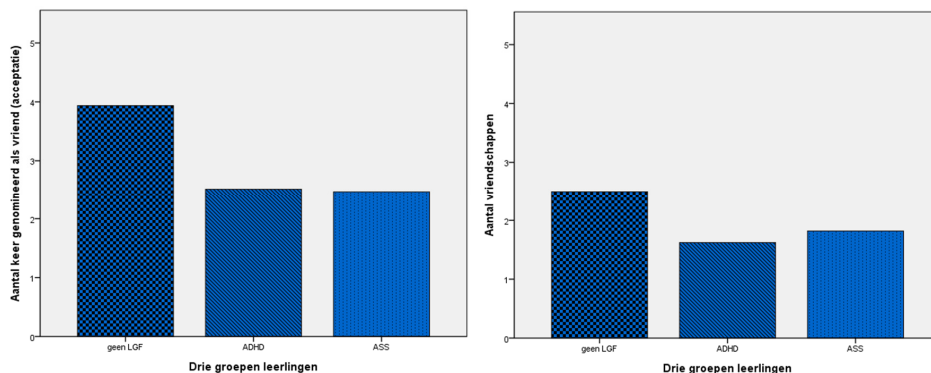
Sociale zelf-perceptie

Het sociogram laat zien dat leerling C drie klasgenoten heeft genomineerd als vriend, maar deze leerlingen hebben haar niet genomineerd als vriend. Dit is een indicatie dat de sociale zelf-perceptie van de leerling vertekend is en de leerling moeite heeft in te schatten wie hem/haar aardig vinden. Dit kan moeilijkheden veroorzaken bij het sluiten van vriendschappen.

De acceptatie van leerlingen met LGF

De vergelijking van de acceptatie van leerlingen met LGF en leerlingen zonder LGF laat zien dat er een duidelijk verschil is tussen beide groepen leerlingen. Leerlingen zonder LGF worden gemiddeld 3,9 keer genomineerd en hebben gemiddeld 2,5 vriendschappen. Leerlingen met LGF worden gemiddeld 2,5 keer genomineerd als vriend en hebben gemiddeld 1,7 vriendschap. In figuur 2 worden drie groepen leerlingen met elkaar vergeleken voor acceptatie en vriendschappen (reguliere leerlingen, leerlingen met ADHD, leerlingen met ASS). Er is hierin een verschil te zien in het aantal nominaties (acceptatie) en vriendschappen van leerlingen zonder LGF ten opzichte van de leerlingen met

ADHD of leerlingen met ASS. Er is geen groot verschil in de acceptatie en het aantal vriendschappen tussen leerlingen met ADHD en ASS.

Figuur 2. Gemiddeld aantal nominaties (acceptatie) en vriendschappen bij leerlingen zonder LGF, leerlingen met ADHD en leerlingen met ASS.

Wanneer we kijken naar het percentage leerlingen dat niet geaccepteerd is (zij die geen enkele nominatie hebben ontvangen), is er een duidelijk verschil zichtbaar tussen leerlingen zonder LGF en leerlingen met LGF. Een klein percentage van de leerlingen zonder LGF wordt niet geaccepteerd of heeft geen vriend in de klas. Voor leerlingen met ADHD of ASS ligt dit percentage hoger (zie tabel 1).

Tabel 1. Overzicht van percentages van de acceptatie en vriendschappen in de klas, weergegeven voor de drie subgroepen: zonder LGF, met ADHD en met ASS.

	Leerling		
	Zonder LGF	Met ADHD	Met ASS
Geen nominatie	5%	10%	16%
1 nominatie of meer	95%	90%	84%
Geen vriendschap	11%	24%	16%
1 vriend of meer	89%	76%	84%

De uitkomsten van het onderzoek geven aan dat ongeveer 10 tot 16% van de leerlingen met een cluster 4 indicatie niet of nauwelijks geaccepteerd wordt door hun klasgenoten in de reguliere klas. Het percentage leerlingen met LGF dat geen vriendschap in de klas heeft, ligt hoger (16 tot 24 %). Deze

uitkomsten zijn in eerder Nederlands onderzoek ook gevonden³. Onderzoeken in andere landen geven vergelijkbare uitkomsten: leerlingen met een beperking worden minder geaccepteerd en hebben minder vrienden in de klas in vergelijking met klasgenoten zonder een beperking. Leerlingen met gedragsproblemen (waaronder ADHD) hebben vooral moeite met het krijgen van vriendschappen in de reguliere klas.

De gevolgen van afwijzing

Acceptatie en het hebben van vrienden is belangrijk in de sociale ontwikkeling van kinderen. Naast het contact met ouders brengen kinderen de meeste tijd door met vrienden, wat in de basisschoolleeftijd vaak klasgenoten zijn. Afwijzing door klasgenoten of geen vrienden hebben heeft vaak een negatieve invloed op de sociale ontwikkeling van kinderen. Kinderen die geliefd zijn bij anderen, hebben meer zelfvertrouwen, laten betere leerprestaties zien en zijn meer betrokken bij school. Daarnaast voelen deze kinderen zich minder alleen en zijn ze minder depressief dan leerlingen die minder geliefd zijn. Kinderen die niet geaccepteerd worden of geen vrienden hebben voelen zich eenzamer, depressiever, presteren minder goed op school en krijgen op latere leeftijd vaker sociaal- emotionele problemen dan kinderen die geaccepteerd worden of vrienden hebben.

Zoals eerder beschreven, worden kinderen met beperkingen minder goed geaccepteerd dan leeftijdsgenoten zonder beperkingen. Daarnaast is het voor deze kinderen niet vanzelfsprekend om een vriend(in) in de klas te hebben. Deze uitkomsten geven, samen met de negatieve gevolgen van afwijzing, aan dat het belangrijk is om te onderzoeken door welke factoren dit wordt beïnvloed en hoe de situatie voor kinderen met beperkingen in de reguliere klas verbeterd kan worden. Er wordt verwacht dat de attitude van direct betrokkenen (zoals leerkrachten, ouders en klasgenoten) een rol speelt in de acceptatieproblemen van kinderen met een beperking. Hierna wordt ingegaan op de attitudes van deze drie groepen.

³ Raadpleeg bijvoorbeeld het artikel van M. Koster, E.J. van Houten, H. Nakken, & S.J. Pijl (2010). Sociale participatie van leerlingen met leerlinggebonden financiering binnen het regulier basis-onderwijs. *Orthopedagogiek: Onderzoek en Praktijk*, 49(4), 169-175.

Het meten van attitude

We hebben de attitude van leerkrachten, ouders en klasgenoten in kaart gebracht door middel van vragenlijsten. Om de attitude ten opzichte van leerlingen met een cluster 4 indicatie te kunnen beschrijven, hebben we gebruik gemaakt van een situatieomschrijving⁴. In deze situatieomschrijving staat een kind centraal dat kenmerken laat zien van ADHD of PDD-NOS. Deze situatieomschrijving is aan de deelnemende leerkrachten, ouders en klasgenoten voorgelegd en vervolgens is aan hen gevraagd om de stellingen in de vragenlijst te beantwoorden. Elke leerkracht/ouder/klasgenoot heeft een vragenlijst ingevuld over óf ADHD óf over PDD-NOS⁵. De situatieomschrijvingen zijn hieronder weergegeven.

Situatieomschrijving over Mark

Mark is een jongen met de diagnose ADHD. Hij is net hierheen verhuisd. Stelt u zich eens voor dat hij volgende week bij u/uw kind in de klas komt. Mark is erg druk in de klas. Hij kan niet lang stilzitten en hij loopt vaak door de klas. Hij vindt het moeilijk om te luisteren en roept vaak voor zijn beurt. Samenwerken met andere kinderen vindt hij moeilijk, omdat hij wil dat alles op zijn manier gaat. Als Mark boos is gaat hij schreeuwen en loopt hij vaak de klas uit. Mark houdt van voetballen en is best goed.

Situatieomschrijving over Sandra

Sandra is een meisje in de basisschool leeftijd en is net hierheen verhuisd. Zij heeft de diagnose PDD-NOS gekregen omdat zij onder andere moeilijk sociale contacten legt en veel structuur nodig heeft. Stelt u zich eens voor dat zij volgende week bij u/uw kind in de klas komt. Sandra vindt het best spannend om te verhuizen, omdat zij nieuwe dingen vaak eng vindt. Zij vindt het moeilijk om vrienden te maken en wil vaak dat alles gaat zoals zij dat zelf wil. Als er plotseling iets anders gebeurt, wordt zij heel boos. Zij kan dan driftig worden en gaan slaan en schoppen. Sandra kan in de klas goed aan haar taken werken en zij vindt het erg leuk om computerspelletjes te spelen.

⁴ Deze vorm van bevraging kunt u ook zelf gebruiken om de attitudes tegenover leerlingen met beperkingen van direct betrokkenen in uw school/samenwerkingsverband in kaart te brengen.

⁵ Deze situatieomschrijvingen zijn gebruikt voor leerkrachten en ouders. Voor de leerlingen zijn geslachtsspecifieke situatieomschrijvingen gemaakt, waardoor meisjes een vragenlijst hebben ingevuld over Janet/Sandra en jongens over Mark/Alex. Daarnaast is het type beperking in de vragenlijst voor de leerlingen niet genoemd.

De attitude van leerkrachten, ouders en klasgenoten

Attitude van leerkrachten

De leerkrachten die mee hebben gedaan aan het onderzoek geven aan dat ze positief staan tegenover de opname van leerlingen met beperkingen in de reguliere klas. Zo vinden ze dat leerlingen met beperkingen het recht hebben om onderwijs te volgen aan een reguliere school. Het merendeel van de leerkrachten voelt zich competent om leerlingen met beperkingen te onderwijzen. Daarnaast zijn leerkrachten bereid aanpassingen te doen aan hun dagelijkse programma en willen ze hun handelen en de klas zo aanpassen dat ze leerlingen met beperkingen in de klas op kunnen nemen. De antwoorden van de leerkrachten verschillen niet per situatieomschrijving, wat betekent dat het type beperking niet van invloed is op de attitude van leerkrachten.

Attitude van ouders

De attitude van ouders laat een meer genuanceerd beeld zien. Ouders hebben een neutrale attitude. Aan de ene kant onderstrepen ouders de gedachte van 'inclusief onderwijs' en geven ze aan dat het goed is dat leerlingen met beperkingen de mogelijkheid krijgen om naar het reguliere onderwijs te gaan. Aan de andere kant blijkt dat ouders minder positief zijn als het gaat om persoonlijk contact tussen hun eigen kind zonder beperking en het kind met een beperking. Zo heeft het merendeel van de ouders er moeite mee wanneer hun kind een kind met ADHD zou uitnodigen voor zijn/haar verjaardagsfeestje.

Voor- en nadelen van inclusief onderwijs

Ouders zien zowel voordelen als nadelen in de opname van kinderen met beperkingen in het reguliere onderwijs. Als het gaat om hun *eigen kind zonder beperking* zien ouders voornamelijk voordelen: een grote groep ouders denkt dat inclusief onderwijs leidt tot meer acceptatie van mensen met beperkingen in de maatschappij, het leren omgaan met mensen met beperkingen en het leren omgaan met eigen sterke/zwakke kanten.

Als het gaat om de opname van een *kind met een beperking* in de reguliere klas hebben ouders zorgen. Ouders denken bijvoorbeeld dat de opname in een reguliere klas negatieve gevolgen kan hebben voor de emotionele ontwikkeling van kinderen met beperkingen. Daarnaast denken ouders dat kinderen met beperkingen minder vrienden krijgen in het reguliere onderwijs dan in het speciaal onderwijs en dat ze vaker afgewezen worden. Voor de meeste

antwoorden geldt dat ouders niet anders aankijken tegen de opname van kinderen met ADHD of ASS, behalve wanneer het gaat om eventueel direct contact tussen hun eigen kind (zonder beperking) en het kind met de beperking. Dan zijn ouders negatiever over kinderen met ADHD. Het percentage negatieve en positieve antwoorden op een aantal stellingen is te zien in tabel 2.

Tabel 2. Percentage negatieve en positieve antwoorden van ouders op de attitude stellingen (N= 508).

STELLING	% NEE	% JA
Ik vind het goed dat kinderen zoals Mark/Sandra de mogelijkheid krijgen om naar een reguliere school te gaan.	14	86
Ik denk dat Mark/Sandra best in dezelfde groep naar school kan gaan als reguliere leerlingen.	19	81
Ik zou het goed vinden als mijn zoon/dochter Mark/Sandra zou uitnodigen voor zijn/haar verjaardagsfeestje.	65	35
Ik zou er bezorgd over zijn als Mark/Sandra naast mijn zoon/dochter in de klas zou zitten.	74	26
Ik denk dat de opname van kinderen zoals Mark/Sandra zorgt voor meer acceptatie van mensen met beperkingen in de maatschappij.	18	82
Ik denk dat een kind zoals Mark/Sandra meer mogelijkheden heeft om vrienden te maken op een reguliere school dan binnen het speciaal onderwijs.	63	37
Ik ben bang dat kinderen negatieve gedragingen gaan overnemen van leerlingen zoals Mark/Sandra.	75	25
Ik ben bang dat de leerkracht minder aandacht kan geven aan reguliere leerlingen als een leerling zoals Mark/Sandra in de klas komt.	36	64

Attitude van klasgenoten

Klasgenoten hebben gemiddeld een neutrale attitude, wat betekent dat ze niet uitgesproken negatief of uitgesproken positief zijn over leeftijdsgenoten met ADHD of ASS. De klasgenoten laten wel nuances zien in hun attitude en zijn terughoudend als het gaat om meer persoonlijk contact. Zo zou ongeveer de helft van de klasgenoten de leeftijdsgenoot met de beperking niet uitnodigen

voor zijn verjaardagsfeestje. Ook zou het merendeel van de klasgenoten geen geheimen delen met Mark/Sandra. De uitkomsten geven aan dat klasgenoten de meest negatieve attitude hebben als het gaat om een leeftijdsgenoot met ADHD.

De resultaten laten zien dat jongens een meer negatieve attitude hebben ten opzichte van leeftijdsgenoten met een beperking dan meisjes. Daarnaast zijn jongere leerlingen ook negatiever dan oudere leerlingen. Dit betekent dat jongens in bijvoorbeeld groep 5 geen neutrale attitude meer hebben, maar een negatieve attitude.

Tabel 3. Percentage negatieve en positieve antwoorden van klasgenoten op de attitude stellingen (N= 1113).

STELLING	ADHD		ASS	
	% NEE	% JA	% NEE	% JA
Ik zou Mark/Sandra wel uitnodigen voor mijn verjaardagsfeestje.	51	49	32	68
Ik zou het leuk vinden als Mark/Sandra mijn vriend(in) zou zijn.	42	58	29	71
Ik zou het leuk vinden als ik een schoolopdracht met Mark/Sandra zou moeten doen.	31	69	30	70
Ik zou het leuk vinden om met Mark/Sandra te spelen in de pauze.	38	62	22	78

De invloed van ouders op hun kind

Vanuit verschillende ontwikkelingstheorieën is het bekend dat ouders een grote invloed hebben op de ontwikkeling van hun kind(eren). Ouders spelen een belangrijke rol in de ontwikkeling van schoolse vaardigheden en sociale vaardigheden van het kind. Of de attitude van ouders tegenover kinderen met beperkingen van invloed is op de attitude van hun kind(eren), hebben we in dit onderzoek bekeken. Dit hebben we gedaan door de vragenlijsten van de ouders en hun kind(eren) aan elkaar te koppelen, waardoor de situatieomschrijving in de oudervragenlijst overeenkwam met de situatieomschrijving in de vragenlijst van het kind.

De invloed van de attitude van ouders op hun kind(eren)

Het onderzoek geeft aan dat de attitude van ouders belangrijk is in de attitudevorming van hun kind(eren). Dit betekent dat wat de ouders thuis overbrengen op hun kind over mensen/kinderen met een beperking, van invloed is op de vorming van de attitude van hun kind(eren). Als een ouder bijvoorbeeld aangeeft dat Mark (met ADHD) beter niet uitgenodigd kan worden om te komen spelen (om die reden), zal dit invloed hebben op de gedachte van hun kind over Mark. Als ouders een meer positieve attitude hebben, zal hun kind ook een positievere attitude ontwikkelen.

Factoren die de acceptatie van leerling met LGF beïnvloeden

In de afgelopen jaren is er vooral aandacht geweest voor het beschrijven van de acceptatie en vriendschappen van leerlingen met een beperking in het reguliere onderwijs. Er is erg weinig zicht op factoren die invloed hebben op deze acceptatie. Om hier meer zicht op te krijgen hebben we een drietal factoren meegenomen in het onderzoek: kenmerken van de LGF-leerling, kenmerken van de klasgenoot en kenmerken van de klas. We hebben in het onderzoek vooral gekeken naar factoren die beïnvloed kunnen worden in interventies en geen aandacht gegeven aan bijvoorbeeld de invloed van uiterlijke kenmerken van de LGF-leerling.

Zoals in figuur 1 (zie pag. 4) te zien is, zijn er in het basisonderwijs vaak twee sociale netwerken in een klas aan te duiden: een jongens- en meisjesnetwerk. Dit betekent dat leerlingen in deze leeftijd vooral omgaan met leeftijdsgenoten van hetzelfde geslacht. Hierdoor komt het in de leeftijd van 8 tot 12 jaar maar weinig voor dat meisjes en jongens elkaar kiezen als vriend. Op basis van deze bevinding hebben we afzonderlijk gekeken naar de invloed van verschillende factoren op de acceptatie van *jongens* en *meisjes* met LGF.

Kenmerken van de LGF-leerling

Uit het onderzoek blijkt dat leerlingen met ADHD en leerlingen met ASS niet van elkaar verschillen in hun acceptatie. Dit betekent dat het type beperking geen invloed heeft op de acceptatie door klasgenoten. Daarnaast geven de uitkomsten aan dat de sociale problemen in de klas (zoals pesten en eenzaamheid) van *meisjes* met LGF van invloed is op hun acceptatie. Hoe meer

sociale problemen meisjes met LGF hebben in de klas, hoe minder de kans dat zij geaccepteerd worden door klasgenoten. Sociale problemen in de klas van *jongens* met LGF hebben geen invloed op hun acceptatie door klasgenoten.

Kenmerken van de klasgenoot

Als kenmerk van klasgenoten hebben we gekeken naar de invloed van hun attitude op de acceptatie van LGF-leerlingen. De uitkomsten laten zien dat de attitude van klasgenoten invloed heeft op de acceptatie van LGF-leerlingen. Voor jongens en meisjes zijn de uitkomsten wel verschillend: *jongens* worden beïnvloed door de groep waar ze bij horen en laten dit meespelen in de acceptatie van een leerling met LGF. *Meisjes* kijken meer vanuit hun eigen persoonlijke referentiekader en zijn minder gevoelig voor de groep waar ze bij horen.

Kenmerken van de klas

De invloed van de aanwezigheid van een klas-assistent op de acceptatie van leerlingen met een LGF is meegenomen in het onderzoek als een kenmerk van de klas. Het blijkt dat een klas-assistent een negatieve invloed heeft op de acceptatie. Dit lijkt misschien een onverwachte uitkomst, maar deze uitkomst is in lijn met onderzoeken die uitgevoerd zijn in andere landen. De klas-assistent brengt vaak veel tijd door met de LGF-leerling waardoor hij/zij door de klasgenoten als ‘anders’ wordt gezien. Bovendien zorgt een klas-assistent ervoor dat mogelijkheden voor contact tussen leerlingen met en zonder LGF beperkt worden.

Aspecten die de acceptatie van leerlingen met LGF verbeteren

Het is mogelijk om de acceptatie van leerlingen met LGF te verbeteren door verschillende aspecten, waaronder:

- Het verminderen van sociale problemen van meisjes LGF door bijvoorbeeld sociale vaardigheidstraining of assertiviteitstraining. Hierin is het vooral belangrijk aandacht te geven aan het verminderen van afhankelijkheidsgevoel, pestgedrag en minderwaardigheidsgevoel.
- Het beïnvloeden van de attitude van leerlingen ten aanzien van klasgenoten met LGF. Dit kan gedaan worden door:
 - De onderlinge contacten tussen de leerlingen zonder LGF en leerlingen met LGF in de klas te versterken door bijvoorbeeld coöperatief leren;
 - Leerlingen meer te leren over beperkingen en hoe ze daarmee om kunnen gaan door bijvoorbeeld het project ‘Iedereen hoort erbij’.

- Het verminderen van nadrukkelijke ondersteuning van de klas-assistent aan de leerling met LGF, maar andere leerlingen betrekken bij bijvoorbeeld extra instructie, het uitvoeren van taken of opdrachten.

Coöperatief leren

Coöperatief leren is een vorm van samenwerken die op zowel het leren als op de onderlinge contacten van leerlingen goede resultaten laat zien. Binnen coöperatief leren werken leerlingen zonder beperkingen en leerlingen met beperkingen gezamenlijk aan een gestructureerde opdracht. Om coöperatief leren effectief te laten zijn is het belangrijk dat aan de volgende voorwaarden wordt voldaan⁶:

- **Positieve wederzijdse afhankelijkheid**
Tijdens het coöperatief leren worden de opdrachten zo geformuleerd dat leerlingen van elkaar afhankelijk zijn om tot een goed resultaat te komen. De opdrachten kunnen alleen slagen als deze samen worden uitgevoerd. Dit betekent dat elk groepslid een bijdrage moet leveren en zich moet inspannen om tot een goed resultaat te komen.
- **Individuele verantwoordelijkheid**
Elk groepslid is aanspreekbaar op de eigen inbreng en op het groepsresultaat. Het is belangrijk aan te geven dat alle groepsleden beter worden van samenwerkend leren.
- **Directe interactie**
In de opdrachten binnen coöperatief leren staat directe interactie in een groepje centraal. Er wordt samen gepraat en samen aan de opdracht gewerkt. Daarom is het belangrijk het volgende in acht te nemen:
 - De opdracht moet interactie tussen leerlingen uitlokken;
 - Het niveau van de opdracht moet aansluiten bij alle leerlingen in de groep;
 - De leerlingen moeten elkaar aan kunnen kijken tijdens het samenwerken.
- **Sociale vaardigheden**
Om goed te kunnen samenwerken, zijn sociale vaardigheden van belang. Niet alle leerlingen leren deze vaardigheden automatisch zodat deze aangeleerd moeten worden voordat er gestart wordt met coöperatief leren.
- **Aandacht voor het groepsproces**

⁶ Meer informatie over coöperatief leren is te vinden in: L. Jansen & M. Förrer (2008). *Coöperatief leren binnen Passend Onderwijs*, Amersfoort: CPS.

Het bespreken van het proces in de groep is belangrijk binnen coöperatief leren. Hierdoor leren de leerlingen hoe de samenwerking gaat en hoe ze het kunnen verbeteren.

Project 'Iedereen hoort erbij'

Tijdens het onderzoek werd duidelijk dat klasgenoten vaak onbegrip hebben voor leerlingen met beperkingen. Dit onbegrip kan voortkomen uit een gebrek aan kennis over bijvoorbeeld de beperking van de leerling. Om basisschoolleerlingen meer te leren over beperkingen is het project 'Iedereen hoort erbij' opgezet⁷. Dit project heeft als doel om de attitude van basisschoolleerlingen tegenover leerlingen met beperkingen positief te beïnvloeden en de acceptatie van deze leerlingen te bevorderen.

Gedurende vier weken worden er elke week twee voorgestructureerde lessen gegeven door de leerkracht. In de eerste les wordt er op een speelse manier meer uitleg gegeven over een bepaald type beperking (bijvoorbeeld autisme). Tijdens de lessen wordt er gebruik gemaakt van bestaande voorleesboeken of videomateriaal waarin een kind met een beperking centraal staat. Naar aanleiding van het verhaal wordt er een kringgesprek met de klas gevoerd. In de tweede les wordt er aandacht gegeven aan de gevolgen van de beperking in het dagelijks leven.

Wat kunt u zelf doen?

Het in kaart brengen van de acceptatie van leerlingen in de klas

Er zijn verschillende manieren om de acceptatie en onderlinge sociale relaties van leerlingen in de klas in kaart te brengen. Hieronder worden een paar genoemd:

- Neem een sociogram af door leerlingen de volgende vraag te stellen: Met wie ben je beste vrienden in de klas of met wie doe je het liefst een opdracht samen?

Een sociogram is een screeningsinstrument om goed zicht te krijgen in de onderlinge relaties in de klas. Hierdoor wordt duidelijk welke leerlingen elkaar graag mogen en met elkaar omgaan, en welke leerlingen een kwetsbare sociale positie innemen in de klas.

- Observeer het aantal interacties van de leerling met LGF.

⁷ Meer informatie kunt u vinden op: www.iedereenhoorterbij.nl of contact opnemen met de auteur van deze brochure.

- Neem eventueel andere vragenlijsten af of gebruik een leerlingvolgsysteem om de sociaal-emotionele ontwikkeling in kaart te brengen. Voorbeelden hiervan zijn: Sociaal Competentie Observatie Lijst (SCOL)⁸ of het Volg Instrument Sociaal Emotionele Ontwikkeling (VISEON)⁹.

Het verbeteren van de acceptatie van leerlingen in de klas

- Bespreek in de groep dat iedereen anders is en leerlingen met een beperking gelijkwaardig zijn en net als anderen met respect benaderd moeten worden.
- Benadruk de positieve kanten van de beperking, bijvoorbeeld: kinderen met ADHD hebben heel veel energie¹⁰.
- Maak duidelijke afspraken over de omgang met elkaar.
- Zorg ervoor dat het ‘anders zijn’ van de LGF-leerling niet te veel benadrukt wordt in gesprekken en opdrachten. Anders wordt er een uitzonderingspositie gecreëerd en valt de leerling extra op in de groep.
- Stimuleer de competentie en inzet van de leerling met LGF.
- Zorg dat problemen besproken worden met de leerling en de ouders.
- Betrek ouders bij problemen in de klas en benadruk dat een positieve attitude van ouders van invloed is op de attitudevorming van hun kind.
- Overweeg om interventies te integreren in het onderwijsprogramma, zoals coöperatief leren of het project ‘Iedereen hoort erbij’¹¹.

Het meten van een effect van de interventie

Het is belangrijk om vooraf te bepalen welk doel u wilt nastreven met de door u gekozen interventie. Vervolgens is het belangrijk om te kijken of de gekozen interventie daadwerkelijk een positief effect heeft op de acceptatie en vriendschappen van de leerling met LGF. Door op verschillende momenten (bijvoorbeeld om de maand) een sociogram af te nemen en de uitkomsten hiervan met elkaar te vergelijken kunt u kijken wat het effect is van de interventie.

⁸ Voor meer informatie zie: www.scol.nl.

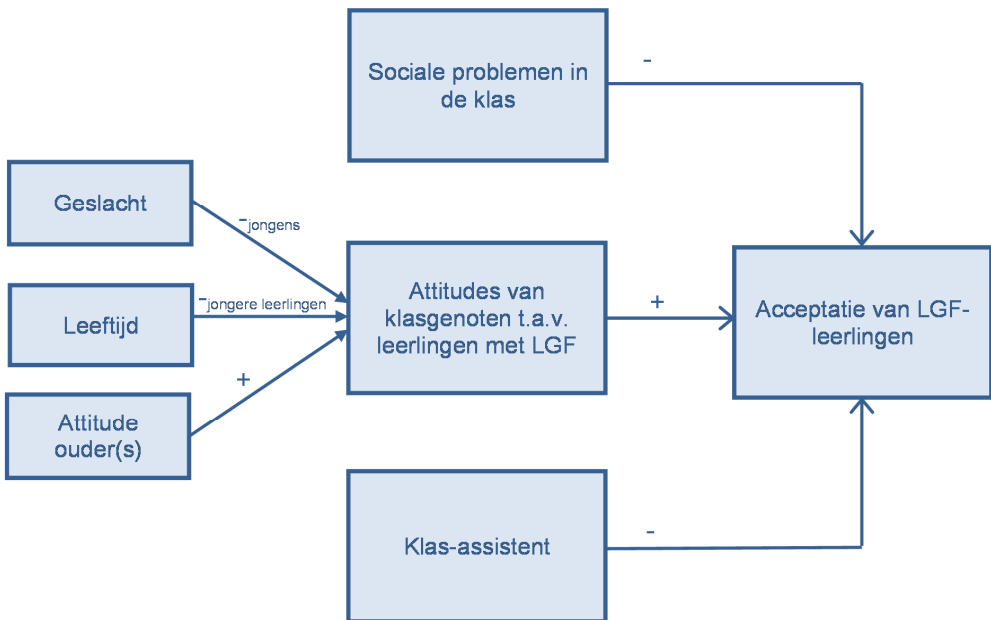
⁹ Voor meer informatie zie: www.cito.nl.

¹⁰ Via de website www.uitgeverijpica.nl kunt u posters zoals ‘pluspunten ADHD’ bestellen en in de klas ophangen.

¹¹ Voor meer informatie over het project kunt u contact opnemen met de auteur van deze brochure.

Samenvatting

In deze brochure is gekeken naar de acceptatie en vriendschappen van LGF-leerlingen in het reguliere basisonderwijs. De uitkomsten geven aan dat leerlingen met LGF minder goed geaccepteerd zijn en minder vriendschappen hebben dan hun klasgenoten zonder LGF. Vervolgens is er gekeken naar de attitude van leerkrachten, ouders en klasgenoten ten aanzien van leerlingen met LGF (ADHD en PDD-NOS) in het reguliere basisonderwijs. Alle drie groepen hebben een neutrale attitude, wat betekent dat zij niet uitgesproken negatief of uitgesproken positief zijn over de opname van leerlingen met ADHD en PDD-NOS in het reguliere basisonderwijs. De invloed van verschillende factoren op de attitude van klasgenoten en de acceptatie van LGF-leerlingen is weergegeven in figuur 3.

Figuur 3. Samenvatting van de belangrijkste uitkomsten van het onderzoek.

Vragen of meer informatie

Als u meer wilt weten of vragen heeft over het onderwerp *leerlingen met een beperking in het reguliere onderwijs* kunt u te allen tijde contact met ons opnemen. Wij geven u graag meer informatie, verzorgen graag presentaties of ouderavonden. Ook als er vanuit uw organisatie, samenwerkingsverband of school (onderzoeks)vragen zijn die raakvlakken hebben met het onderwerp van deze brochure horen wij dat graag. In het kader van afstudeerprojecten zijn wij regelmatig op zoek naar organisaties/scholen die een onderzoeksvraag beantwoord willen zien.

Contactgegevens

Auteur: Anke de Boer
Rijksuniversiteit Groningen
Afdeling Orthopedagogiek

Telefoon: 050-3639306

Mobiel: 06-25540259

Email: anke.de.boer@rug.nl

Literatuurverwijzingen

Deze brochure is gebaseerd op de volgende artikelen:

- De Boer, A.A., Pijl, S.J., & Minnaert, A.E.M.G. (2011). Regular primary school teachers' attitudes towards inclusive education: A review of the literature, *International Journal of Inclusive Education*, 15(3), 331-353.
- De Boer, A.A., Pijl, S.J., & Minnaert, A.E.M.G. (2010). Attitudes of parents towards inclusive education: A review of the literature, *European Journal of Special Needs Education*, 25(2), 165-181.
- De Boer, A.A., Pijl, S.J., & Minnaert, A.E.M.G. (Accepted). Students' attitudes towards peers with special needs: A review of the literature. *International Journal of Disability, Development and Education*.
- De Boer, A.A., Timmerman, M.E., Pijl, S.J., & Minnaert, A.E.M.G. (2012). The psychometric evaluation of a questionnaire to measure attitudes towards inclusive education. *European Journal of Psychology of Education*, doi: 10.1007/s10212-011-0096-z.
- De Boer, A.A., Pijl, S.J., Post, W.J., & Minnaert, A.E.M.G. (2011). Which variables relate to the attitudes of teachers, parents and peers towards students with special educational needs in regular education? *Educational Studies*, doi:10.1080/03055698.2011.643109.
- De Boer, A.A., Pijl, S.J., & Minnaert, A.E.M.G. (2012). Attitudes van leerkrachten, ouders en klasgenoten ten aanzien van inclusief onderwijs: een overzichtsstudie. *Pedagogische Studiën*, 89(1), 39-55.
- De Boer, A.A., Pijl, S.J., Post, W.J., & Minnaert, A.E.M.G. (Accepted). The acceptance and friendships of students with disabilities in regular education: the role of child, peer and environmental factors, *Social Development*.
- De Boer, A.A., Pijl, S.J., Minnaert, A.E.M.G., & Post, W.J. (Submitted). *The long-term effects of an intervention to promote attitudes of students towards children with disabilities*.

Deze artikelen zijn samengevoegd in het proefschrift:

- De Boer, A.A. (2012). *Inclusion: a question of attitudes? A study on those directly involved in the primary education of students with special educational needs and their social participation*. Groningen: Stichting Kinderstudies.

